A kötet anyagát felkutatta, válogatta,
az előszót, a bevezetőket és a jegyzeteket írta

KALAPIS ZOLTÁN

Kedves tert!

Tudom, érdekel Véged Szentkiárey
jenő pályafutása, ezért mellékelten küldöm
a napban kezembe akadt két könyv
rá vonatkozó írásait.

Baráti üdv!

J. Laci

KÖTET KÉPANYAGÁT MÚLT SZÁZADBELI ÚJSÁGILLUSZTRÁCIÓKBÓL
OGATTUK. A REPRODUKCIÓKAT NÉMETH MÁTYÁS KÉSZÍTETTE.

RÉGI BÁCSKAI ÉS BÁNÁTI UTAZÓK

Tejes Lántónak, amol
régi bánitsáppal, s a „rizes"
az igérettel, hogy szemlnek
írásak és sokba

Kalapis Z.

Bp. 1988. VI. 5.

FORUM KÖNYVKIADÓ

Szentkláray Jenő születésének dátumát, halálának színhelyét az általunk vizsgált hat, tekintélyesnek mondható forrás négyféleképpen jelöli. Egy ismert történészünk is ezt közli róla 1978-ban kiadott könyvében: „...Még sokan tudják, suttogják, hogy Nedićként született a bánáti Törökbecsén 1843. január 23-án."

A törökbecsei anyakönyvben Eugen Neditsként van bevezetve, született 1843. január 21-én, apja neve Nahum Nédits, azaz Naum Nedić, anyjáé Szalay Sófia azaz Zsófia. A szülők görög szertartású katolikusok voltak, lakhelyük Vranyova, illetve Aracs, a mai Törökbecse része. A családfő foglalkozásaként „búzavásárlót" tüntett fel az anyakönyv, ami igen jellegzetes és útbaigazító adat, lévén Törökbecse abban a korban a monarchia legnagyobb búzakereskedelmi központja.

Szentkláray egyik életrajzírója[1] szerint édesanyja csantavéri magyar nő volt, apja pedig bunyevác, azaz horvát. Az utóbbi esetében azonban a cincár származást sem lehet egészen kizárni, mivel a szerbek és a zsidók mellett ők voltak a gabonakereskedelem hordozói. A találgatások helyett azonban alighanem arra kellene inkább felfigyelnünk, hogy a vidékünkön oly gyakori vegyes házasságból származott. Iskoláit Törökbecsén és Nagybecskereken végezte, majd Szegeden folytatta, ahol életrajzírója, Karácsonyi János szerint „Somhegyi nevű tanára kedveltette meg vele a magyar nemzet és a történelem szolgálatát". Időközben elszegényedett szülei nehezen viselték a további iskoláztatás költségeit, mire beállt papnövendéknek Temesvárra (1860), s így ingyen folytathatta tanulmányait. Ezekben az években egy osztálytársa, Ortvay (Orthmayer) Tivadar, a későbbi történetíró volt rá

nagy hatással: már ekkor komolyabban kezdett érdeklődni a történelmi tudományok iránt.

1866-ban, szülőhelyén szentelték fel pappá. A következő évben, 1867-ben a kiegyezés örömére Szentkláravra magyarosította a nevét. Felavatása Szent Klára napján történt, innen a névválasztás. A törökbecsei templom is Szent Klára nevét viseli.

Két évig a resicai bányatelepen káplánkodott, 1868-ban a nagykikindai elemi iskola igazgatója és a reáliskola tanára lett, 1869-ben pedig a temesvári főgimnázium tanára.

Ezekben az években kezdi tudományos munkásságát és közéleti szereplését is. Egymás után jelentek meg történelmi tanulmányai. 1871-től, Ortvay Tivadarral együtt, a *Történelmi Adattár*at szerkeszti Temesváron. 1872-től első titkára az akkor, Ormos Zsigmond kezdeményezésére alapított Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Társaságnak. Ugyanebben az évben hazahívták, mert az első bánáti magyar újság, a *Torontál* megindításakor számítottak tollára. 1873-ban került a törökbecsei plébánia élére, de a lapnak első számától, 1872. április 4-étől kezdve főmunkatársa. Ő írta hétről hétre az újság politikai szemléjét. 1879-ben Balás Frigyesnek, a *Torontál* alapító szerkesztőjének halála után egy rövid ideig felelős szerkesztő is volt. Cikkeiben és általában nyilvános szereplései során a magyarosító kormánypolitika egyik leghangosabb híve és szellemi hordozója volt ezen a tájon.

Nemzetiségi körökben nem jó szemmel néztek ilyen jellegű tevékenységére. A Szerb Nemzeti Liberális Párt 1869-es és 1872-es nagybecskereki konferenciája a kiegyezés, illetve következményei ellen nyilatkozott, önkormányzati jogokat követelt a nemzetiségek részére, s az ellenzékkel való együttműködésre törekedett, azaz szöges ellentétben állt a Szentkláray által képviselt beolvasztási politikával. Hozzátartozói szinte kirekesztették a Nedits családból, még öccse, Nedits

János sem tartotta vele a kapcsolatot, aki pedig egy ideig becskereki rendőrkapitány volt. Szülőfalujának, Vranjevónak hívei is minduntalan borsot törtek orra alá. Nem fizették neki a párbért, az egyházközösséghez tartozó házaspárok egyházi adóját. Emiatt kétszer is panaszt emelt a belügyminiszternél a nagykikindai alkapitány ellen, akihez Vranjevo közigazgatásilag tartozott, és aki a minisztériumi meghagyás után sem hajtotta be járandóságát. „...Az ügy penészedik tovább — írja Szentkláray második panaszlevelében[2] —, s a vranyovai ellenszegülő elöljáróságnak szarvai még büszkébben kinőnek, mert hisz látja, hogy én még azáltal sem boldogultam ellenük, hogy kerületi alkapitányunkat a minisztériumnak feljelentettem." A *Torontál* még nekrológjában is[3] emlékeztet arra, hogy „Szentkláray otthonosabb volt a tudomány és az irodalom berkeiben, mint azokon a helyeken, ahol a »karriert« járják. Ősz fejjel és kissé elkeseredve az őt ért méltánytalanságokon, került a század elején Temesvárra kanonoknak."

A törökbecsei parókia viszonylagos csendjében azonban egy másfajta Szentkláray Jenő is működött, a történész, aki eredményes kutatásokat végzett a bécsi, pesti, karlócai levéltárakban, és fontos, forrásértékű műveket tett közzé. Lőrinc Péter, a Bánát múlt századi szellemi életét feltérképező és értékelő könyveinek egyikében[4] külön fejezetet szentelt a történésznek és a tudósnak A kétarcú Szentkláray Jenő és a bánáti sovinizmus címmel. „Szentkláray Jenő feltétlenül jelentős pozitívuma Bánátnak, a bánáti magyar—szerb, de a német—román történetírásnak is — írja. — Egyes művei nélkül[5] el sem képzelhetnők, sőt újonnan elölről kezdhetnők írni a bánáti és a vajdasági (magyar, jugoszláv, román) történelmet, különösen a XVIII. század történelmének tanulmányozását. Néhol szinte elcsodálkozunk, hogy az egykori katolikus főpap, az egykori régi vágású magyar akadémikus menynyire fontosnak tartja a bánáti forradalmi hagyomány

eremtését... Jelentősebb, tudósabb, »tisztelen-« a benne lakozó történész az ugyancsak részét ző politikusnál, szociológusnál, sőt azt az állítást egkockáztatnám, hogy pozitívabb, haladószelle- benne a történész, a múltak böngésző kutatója, en elemzőjénél és politikus teendők megszabójá- mert ott, ahol kevésbé köti a tudományos meto- gia, a tudományos igazság szeretete, ahol tudato- s átadja magát a jelennek, a ráható konkrét latoknak, a környezetnek, a mindennapoknak történetíró is természetesen mindig magában ja a tudat alatt kora, nemzete és osztálya jegyeit, en eredményesen harcol ellenük a tudat és a tu- ány fegyvereivel!), ott teljesen »beleszabadul« a s osztálykötöttségek zabolátlanságába."

műveinek, a *Száz év Dél-Magyarország újabb tör- éből* közzététele után, 1882-ben, a Magyar Tudo- os Akadémia levelező tagjává választotta. Három később, 1885-ben, „a magyarországi szerb törté- emlékek felkutatása körül szerzett érdemeiért" grádi Srpsko kraljevsko učeno društvo (Szerb Ki- Tudós Társaság) választja meg tagjai közé. nezt teszi az újvidéki Matica srpska is 1910-ben, án megjelent *A szerb monostoregyházak emlékei arországon* című munkája (1908).

oly gazdag és olykor ellentmondásos életmű vázo- an kevés hely juthat az útirajzírónak. Egyetlen jellegű művet jelentetett meg — 1890-ben, *Úti- a művelt Nyugatról* címmel —, de az általunk ált hat forrás[6] közül csak az egyik, a *Torontál egye* című monográfia sorolta be a bibliográfiába művét is, a hetedik[7] rostáján már maga a szerző esett.

entkláray 1889-ben utazott a párizsi világkiál- ra. Az esemény leírásának két fejezetet szentelt vében, kettőt pedig Párizsnak. Utána hosszabban ött Londonban, de néhány napot töltött Német- ágban, Svájcban és Csehországban is. „Sokáig

haboztam — írja a Törökbecsén, 1889. évi karácsony napján keltezett előszavában — míg arra határoztam el magam, hogy pongyolán összeférce lt úti feljegyzé- semet sajtó alá bocsássam. Mélyen érzem, hogy ezzel csak szaporítottam azon könyvek számát, amelyeknek megítélésében én magam gyakorolom a legszigorúbb kritikát. Barátaimat, s jóakaró írótársaimat terheli a felelősség, hogy oly téren jelenek meg, melyen kezdő vagyok..."

A tudós aggályoskodása, idegenkedése csendül ki soraiból a műfaj iránt. Mint írja is, „némi előítélettel viseltettem az útleírások iránt", mivel az „ilyen művek megalkotására csak tüneményes szellemek bírnak tehetséggel, ízléssel és temperamentummal". Tényleges írói szándékát azonban valamivel lejjebb így fogalmazta meg: „Sok ismeretes dologról beszélek, de igyekeztem azokat olyan oldalról kontemplálni, s leírni, hogy újat mondjak és ismétlések által unalmassá ne váljak."

Szentkláray Jenő 82 éves korában Temesváron halt meg — 1925. október 12-én.

EGY TÖRÖKBECSEI PLÉBÁNOS LONDONBAN

Hat órakor L o n d o n területén vagyunk, de a vonat a városon keresztül is csak úgy száguld, mint a szabad mezőn. A Temzéhez érve, olyan magas nívó fölött járunk, hogy az egész város óriási arányait magunk előtt látjuk kibontva. Nekem most már nem kell többé az elegáns kupénak rekesztéke. Az ablakhoz támaszkodom, s dagadó kebellel szedem magamba a nagyszerű látkör szépségeit, élvezem lélekemelő hatását és a leírhatatlan panoráma kellemeit. (...) Ennyi házat a világon nem láthatni egy rakáson. De a külső telkeken, ahol vonatunk halad, valamennyi ház egyforma nagyságú és valamennyi téglából való, vakolat nélküli természetes téglaszínben. Ilyen nyers téglából készített két-háromemeletes, keskeny, magas, meszeletlen, füstös lakház 250 ezernél több van Londonban. A köznapi életnek így építenek, nyersen, mentől egyszerűbben. Ez az építkezés Londonnak egészen sajátszerű jelleget kölcsönöz, melynek mását sehol a kontinensen nem találjuk.

...

Legjobban cselekszünk, ha Londonban a „Hotel Royalt" választjuk szállásul. Négyemeletes hatalmas palota ez, német nyelvű társalgással, egészséges tiszta vízvezetékkel, ízletes konyhával, villanyvilágítással, külön reggeliző- és ebédlőtermekkel, társalgó és olvasószobákkal, mely utóbbiakban magyarországi hírlapokat is olvashatunk. Az udvar tornáca előtt jóságos arcú, borotvált és galambősz öregúr fogadja az érkezőket házgondnoki aranyhímzetű ruhában. Átadjuk a névjegyet és igényeinknek megfelelő lakást kérünk. Ezentúl, míg itt lakunk, minden ügyeinkben a nyájas

ázgondnok adja a felvilágosító útbaigazításokat, eghitt barátunk, kalauzunk és tanácsadónk, ha einkkel hozzáfordulunk. Én a harmadik emeleltok szobát, kilátással a Temzére, hol egész át cifra élet hemzseg. Az emeletek magassága bös dolog, mert nehány másodperc alatt fel és nyelmes emelőgépen járunk. Fődolog, hogy a al teljesen meg legyünk elégedve. Az én szobámn finom ágy, amire sokat tartok, vannak díszes [8] karszékek, ruhaszekrények, íróasztal, márvány- és kandalló, földig érő tükrök és egyéb deko-. Tiszta, világos, szép szoba. Együtt jár a szoteljes ellátás: reggelire kávé vagy tea, tojás, kenyér és húsnemű; este 6—7 órakor közebéd, hat fogás finom ételből és gyümölcsből áll. napokon tengeri halat, osztrigát, rákot és igen taneműeket kaphatunk.

ilyen közebédek iránt előítélettel viseltettem, karván magam a vendéglők napirendjének kitűrái által korlátoltatni és egyszerű életmódomtól útközben, midőn különben is a legnagyobb kosság szolgál szabályul. Azonban London gya- életrendjéhez készséggel alkalmazkodtam; naponkint csak kétszer, reggel és este levén ét- a megállapított tervünket minden akadály végbevihetjük. Továbbá az ilyen szállóbeli table [9] egyszersmind a legjutányosabb étkezés az fővárosban, s amellett olyan kiadós, hogy két- többször nem is kívánkozunk asztalhoz ülni. ecsenyét, fokhagymás kolbászt, paprikást, káposztát és túrós csuszát nem találunk ugyan; val, amit kapunk, a legválogatósabb magyar r is meg lehet elégedve.

London belseje merőben elüt azon rideg, lehangoló külső kerettől, mely nyerstégla-házaival majdnem félelmes benyomást gyakorol az érkező idegenre. London nem oly szép, derült és vidám, mint Párizs, de sokkal impozánsabb. London architektúrája is mögötte áll Párizs monumentális építkezéseinek, de gazdagabb az élet szükségleteinek s kényelmi igényeinek megfelelő berendezésekben. Párizs külseje a lenge könnyedség és mosolygó kedélyesség színében jelenik meg, London lépten-nyomon a komoly munka ábrázatával mutatja magát. Párizst egészen elárasztja az eleven forgalom áradata, mely azonban éjfél után mindinkább gyengül és reggel 9 óráig szünetel; míg Londonban nincsen szünet sem nappal, sem éjjel, csakhogy a közlekedés és forgalom moraja, a zsivajteljes élet hömpölygése, kizárólag az ipar és kereskedés utcáiban torlódik össze, míg a város egyéb részeit békében hagyja. Párizs a lakosság számához és a város terjedelméhez képest szorongani kénytelen, mert aránylag csak kevés szellős, napsugaras és tágas térrel rendelkezik; ellenben London belsejében világos, széles utcák, beláthatlan terjedelmű nyilvános parkok, szabad mezőségek és virágos lombdús kertek nagy számmal találtatnak.

...

Tovább vezetem az olvasót a Westminster, Hyde Park, Grosvenor-square, Tyburnia és Belgravia városrészekbe, melyekben ékes palotákat, fényes nagyúri lakokat látunk, mert a pénzemberek és gazdag kereskedők, kik a Cityben tartják üzleteiket, többnyire ezen a vidéken laknak. A középosztály leginkább a Regents Park és a Marylebone tájékán csoportosul. A gyárak, iparosműhelyek, kisebb kereskedések és bérházak a Covent Garden, Bethnal Green, Spitalfields, Islington, Clarkenwell, Bermond-

sey és Lambeth városrészekben vannak. Az alsó néposztály, a munkásnép, a szegénység és London nyomorultjai a Chelsea, Whitechapel és Paddington nevű szennyes, füstös városnegyedekben, a dokkok környékén, meg a Temze-partok félreeső utcáiban tömörültek. De ezen utóbbiaktól sem szabad megvonnunk részvétünket, meg kell ismerkednünk London árnyképeivel is. Egyszeri kirándulás a tekervényes szűk utcákba, zsákszerű sikátorokba, mindenkorra ki fogja elégíteni kíváncsiságunkat. A becsületes, szorgalmas és vallásos napszámos nép, az elgyötört gyármunkások és kenyér után szaladgáló utcaemberek összevegyülve laknak itt (...) a szurkoskezű betörőkkel és zsebmetsző tolvajokkal. Erre tanyáz bűzös pincehelyiségekben, homályos padlásszobákban Londonnak központfutó és fénykerülő eleme. Metsző szemekkel, mélyesztő pillantásokkal kísérik kocsidat.

...

London legvonzóbb ékességét a nyilvános parkok és beültetett közterek képezik. Nyolc ilyen nagyobbszerű park van Londonban, melyek nemcsak városszépítési, de különösen közegészségi szempontból létesültek. Ilyenek: a Hyde Park, Kensington Park, James Park, Green Park, Victoria Park, Battersea Park, és a Greenwich Park.

Leglátogatottabb és legszebb valamennyi közt 619 holdnyi területet elfoglaló Hyde Park London közepén. Erdőrészletek, pagonyok, sűrű berkek, bokros partiek és friss fűillatot lehelő zöldbársonyos pázsitok, művészi kézzel ápolt virágtáblák, árnyas gyalogjárók és fellocsolt tiszta kocsiutak ékesítik. Főbejárója a Piccadillyról szolgál hármas vaskapun. A kimenő főkaput diadalív jelzi az Oxford úton Wellington herceg szobrával. Van azonkívül még más hat

kapu a fogatok és több ajtó a gyaloglók számára. Az egész parkot drága vasrács veszi körül.

...

A British Museumból az angol bankba (Bank of England) mentem, látni óhajtván kincses szekrényét azon töméntelen arany és ezüst millióknak, melyek közt nekem egy árva garasom sincsen. Külsejéről ítélve senki sem hinné, hogy az egyemeletes, szabálytalan és bizony elég igénytelen, kormos háznak olyan jómódú gazdája vagyon. Hanem azért az egész ház gránitkőből van építve, kezdve a fundamentumoktól egész a felső párkányzatig; sőt még a lapos tetőzet is négyszögletű kőkockákkal van kipadolva. Ablak egy sem szolgál az utcára; mert itt még a napsugarat és levegőt is csak úgy szeretik, ha nem kívülről lopódzik be tolvaj gyanánt, de az udvarról, hogy az éjjel-nappal virrasztó őrök is lássák. Az épület egyik sarka a tivoli Sibylla-templom utánzata. Építé Sir John Soane 1877-ben, de a bankot már száz évvel előbb a skót William Paterson alapítá 1 200 000 font sterlinggel, mely összeg azóta megötvenszereződött, úgyhogy az angol banknak jelenleg csak aranyban és ezüstben valami 30 millió fontja van készletben, míg közel 20 millió sterling papírpénzt bocsát ki közforgalomba, egyedül ő levén jogosítva Angolországban a papírpénznek kibocsátására. Az irodákban, a pénztáraknál és a föld egész kerekségén szétágazó külső üzleteknél nem kevesebb, mint ezer tisztviselője s alkalmazottja van a banknak, kik évenkint összesen 300 ezer font sterling díjazásban részesülnek. Van tulajdon nyomdája, könyvkötő műhelye, vonalzó intézete. Naponta 15 ezer darab új bankót nyomtatnak, s minden bankó, akár jó, akár rossz, mely a bankba visszakerül, megsemmisíttetik egy e célra külön berendezett kályhában. Az egyik helyiségben aranymérleg áll, melyen a sovereign[10] aranypénznek súlyát határozzák meg. A gépezet a

s súlyú aranyokat kiválasztja, és egy készen tar-ádába dobálja.

pankkal szemben találjuk a londoni börzét, thoszi oszlopcsarnokzatával és domborvésetű ljével.[11] Csak az udvarán és az azt környező pcsarnokban voltam, megnézve az udvar közepén ria királyné szobrát s az oszlopcsarnok alatti keket. Szép épület; de valamint a többi börze, valaha láttam, úgy ez sem érdekelt. Ott hagytam ül, hogy a belsejére, a bukmékerek és börzesás-izleti zsivajára kíváncsi lettem volna.

Piccadilly utcán is érdemes volt végigkocsiznom y-két helyen pár pillanatra leszállnom, hogy a szöntött este miatt hazafelé menet legalább kívül-ássam a Tudományos Akadémia (Royal ty), a vele kapcsolatos Szépművészeti démia (Royal Academy of Arts) és a londoni etem (London University) palotáit.

ndonban számos tudós társaság létezik, de a l Society valamennyi közt az első s legkiválóbb, zínűleg a legrégibb is, mert 230 év óta áll fenn. gészeti, csillagászati, földirati, statisztikai és ge-ai társaságok a Waterloo-híd melletti gyönyörű ersethous-ban tartják összejöveteleiket. A Tudo-os Akadémia főképp az egzakt tudományokkal lkozik. II. Károly király jeles kiváltságokkal zta fel ezen intézetet, melynek tagjai méltóságot nek és az előkelő angol társaság elitjét képezik. dós intézetnek mintegy 700 tagja van a tudomá-világ minden részeiből, ahová a brit korona na elhat. — Tagjai közül Rawlinson Henrik kültagja a Magyar Tudományos Akadémiának is, London tudósai közül még más hat nevezetes lmi férfit a magáénak tisztel, köztök Duka Ti-

vadar honfitársunkat, ki az angol kir. bengáliai had-seregben főorvos.

...

A múzeumok záróórája után kirándultam a sydenhami kristálypalotába, s az estét is ott töltém az egyik restaurációban. A London Bridge pályaházból negyedóránkint repül ki egy-egy vonat a kristálypalotához, és ismét vissza Londonba. Két shillingért tértijegyet kaphatunk. Az úgynevezett „kristálypalota" hangzatos nevében bírja a legnagyobb reklámját. Különben nincs rajta egy morzsányi kristály sem, de annál több piszkos üveg és vasdorong. Az egész palota ugyanis vasból és üvegből van épitve s 490 méter hosszú. Magas ívcsarnok transzeptekkel és galeriákkal, külsőleg terasszal és tornyokkal. All egy nagy kertnek közepén, a vaspálya közelében. Arra, ki a bécsi rotundát, a müncheni üvegpalotát, a majlandi Viktor Emánuel csarnokot, a frankfurti új pályaházat, vagy a párizsi kiállítás effajta épitkezéseit látta, semmi különös benyomást sem tesz a híres sydenhami kristálypalota. Az efféle épület valamikor raritás lehetett, de ma már nem az. Én is inkább csak kíváncsiságból, gyermekkori olvasmányaim által vonzatva látogattam meg, hogy egy londoni estét programszerű szórakozással agyonverjek. De aki ennél okosabbat tehet, nem fog valami sokat veszteni, ha a sydenhami üvegalkotmányt nem is látja. Eredetileg ez is világkiállítási csarnok volt, s 1851-ben még a Hyde Parkban állott.

...

Másnap reggel Windsort látogattam meg. Jó félóráig tart, míg bérkocsink a paddingtoni pályaudvarba érkezik, ahonnan 9 órakor fut ki a Great Western gyorsvonat. Korán érkezvén, sokáig kellett

várakoznom az indulásra, mialatt fel s alá járkálva a pályacsarnok hosszú deszkajáróján, nézegetém a percenkint érkező angol utasokat és a nagyszámú kiránduló közönséget. Valami táncmulatság lehetett a környék ligeteiben, mert az arany fiatalság szokatlan nagy csoportokban lepte el a pályaházat. A junkerek[12] többnyire lityegő fehér nadrágban, mélyre vágott gyapotingben, meztelen nyakkal, hátratolt fehér szalmakalapban és fehér szarvasbőr cipőben érkeztek. Cigarettázva s egymás közt alig társalogva, bambán futkároztak körülöttem a peronon, úgyhogy jól szemügyre vehetém e merev derekú, örökké elmélyedett fiatal emberek sajátságos viseletét. A hölgyek valamennyien ünnepi gálában jöttek, betérve azonnal a peronra nyíló toilett-szobába, hol tükrök, kefék s különféle pipereeszközök állnak készen az utas delnők rendelkezésére. Már a Hyde Parkban s London utcáin is feltűnt nekem a sok fehér ruhás fiatal hölgy: hanem mindeddig azt hittem, hogy a hófehér patyolat öltözék különleges londoni divat. Azonban egészen más magyarázattal szolgált nekem a paddingtoni állomásfőnök, kivel hosszasabban elbeszélgettem. Angliában és nevezetesen Londonban bevett szokás — úgymond —, hogy a menyasszonyok fehér ruhát viseljenek. Az eljegyzés napjától kezdve az esküvőig mindig fehér toilettben jelennek meg az arák nyilvánosan; utcán, színházban, soirée-knál,[13] fogadásoknál vagy a mulatságokban. A fehér ruha tehát közönséges jelvénye az aráknak, kik hajadonkorukban mennek férjhez.

. . .

Déli egy órakor már ismét ott törtem magamat a City tarka, zajos életében; ott furakodtam keresztül a Holborn, Cheapside és Cannou utcák embergombolyának óriási kavargásán. Le kellett szállanom a kocsiról s gyalog úsznom tovább az áradattal, máskülönben

ott ülhettem volna akár estig, míg az összetorlódott fogatok, bérkocsik, omnibuszok, társzekerek, targoncások kiszabadulnak a szörnyű forgalom csapdájából. Leírhatatlan az a zsivaj, zúgás, lárma, kiabálás, ami így délutánonkint a City főbb közlekedési ereit ellepi. Kiszámították, hogy London ezen pontjain 125 859 különféle járómű közlekedik naponkint. Átlag véve tehát nem kevesebb mint 10 488 szekér iparkodik itt minden órában utat törni magának a kanyarulatos szűk utcák torlaszain. Megvallom, engem bántott, sőt meg is félemlített ez a mód nélkül nagymérvű közlekedés. Kettőre kell vigyázni: hogy az oldalbordáinkat darabokra ne zúzzák, meg a tárcánkat el ne lopják. De a londoniak megszokták már ezt a tolongást, s fel sem veszik többé. Ami pedig a legcsodálatosabb, még apró gyermekek is belevegyülnek az áradatba anélkül, hogy a tájékozás fonalát elvesztenék. Az utcasarkokon úriasan öltözött kalapos öreg dámák pompás őszibarackot, epret, zöldséget árulnak kis asztalokon, kávét, teát forralnak kézi tűzhelyeken anélkül, hogy bántódásuk vagy káruk esnék az éktelen tolakodásban. A szegényeket mindenki óvatosan őrzi, és kitérnek előlük. Mulatságosabb képet nyújtanak a megrekedt omnibuszok, melyek rendesen zsúfolva vannak emberekkel. Ott álldogálnak sokszor félóráig is, de a vesztegzárolás legkevésbé sem bosszantja az üldögélő közönséget. Elmerülve az újságokba, összefont karokkal vagy az állkapcsig felhúzott térdekkel szorongnak az omnibuszok tetején, s bámulni való flegmával várakoznak, míg a bárkájok kimozdul végre a helyéből, hogy pár lépéssel odébb vánszorogjon. Az omnibuszok kívül-belül telisded-tele aggatvák hirdetőcédulákkal, lepedő nagyságú reklámlapokkal. A lassú tempóban haladó gyalogjáróknak idejök levén egy-egy oldalpillantást vetni az álldogáló társaskocsikra, az angol élelmesség ezt a röpke pillantást is kizsákmányolja, hogy árucikkeinek, legújabb s legjobb minőségű portékájának reklámot csináljon. Még az irodalom sem

vonakodik igénybe venni ezen már megszokott hirdetési módot. Az egyik omnibuszon rikító, cikornyás betűkkel hirdették Aesopus meséinek sajtó alól kikerült legfrissebb kiadását illusztrációkkal, vászonba kötve, az egészet olcsó 5 pennyért. A bérkocsik, cabbok,[14] illatos virágbokrétát, cérnaszálon függő piros rózsát akasztanak a kocsiablakba, gyengéd figyelemből a felszálló vendég iránt, ki elmulatozhat a szép virágokkal, míg szabad út nyílik neki a továbbhaladásra. Mint minden művelt nép, az angol is nagyon szereti a szép virágot. Ritkán látni férfit, nőt, ki a gomblyukban vagy a keblén virágszálat, rózsacsokrot ne viselne.

Sétát tettem a Temzén lefelé, hogy a torkolatig elvonuló tengeri hajók, árbocos és vitorlás bárkák díszét s nyüzsgő vízi életét lássam. Visszajövet a Blackfriars állomásnál szálltam ki, fölkeresve elhagyatott, szennyes utcákban a földalatti vasutat, mely a New Bridge Streetig viszen. Jegyet váltva, egy toronyszerű, felülről világított szurtos csarnokból csigalépcsőzet vezet le mintegy 30—40 méternyire a föld alá, hol a pislogó mécsekkel gyéren világított vasúti állomás vagyon. A terméskövekből és téglából épített öblös tunelben kettős vágányú vaspálya kanyarogja be keresztül-kasul a föld alatti Londont, s rendes hosszú vonatok közlekednek a város minden pontjaihoz, átbújva még a Temzének medre alatt is a túlsó parti városrészekbe. Nehány percig várakoznom kellett a mogorva, barátságtalan sötétségben, míg a vonat, mely éppen úgy tele van itt utasokkal, mint a föld feletti vasút, előbukkant a beláthatatlan alagút homályából, és beszállhattam. Száguldottunk veszekedett gyorsasággal mintha nem is a föld gyomrában, paloták, pincék, kutak, utcasorok alatt járnánk, 5—10 percenként állomások vannak, hol a vonat megáll és a távozók ismét csigalépcsőkön emelkednek fel a napvilágra. Az állomásokon: várakozó közönség, jegyváltó pénztár, restauráció, könyvkereskedés, hírlap-

elárusító bolt és dohánytőzsde. De azért mégis örültem, mikor a kísértetes katakombából épkézláb kiszabadultam.

A délután még alkalmas volt arra, hogy Londonban egy utolsó sétakocsizást tegyek. Megtekintém a hangversenycsarnokot, néhány színházépületet, a királyi palotákat és a nyilvános nagyobb szoboremlékeket.

...

Ami végre London éghajlatát és klimatikus viszonyait illeti, avval részemről nem nagyon dicsekedhetem. Bizony zord, hideg és ködös ez a klíma még a nyári évszakban is, mikor nálunk Magyarországban majd megveszünk a perzselő forróságtól. Én a kánikula évadján tartózkodtam Londonban; de a hat nap alatt, míg ott voltam, csak egyszer láttam néhány szempillantásra egy darabka kék eget és ragyogó napsugárt. Máskor mindig zárva volt fölöttem az ég, s deres köd borult a városra, úgyhogy a leheletemben gyönyörködhettem, a télikabátomat pedig soha le sem vethetém. Ez az állandó köd és a lecsapódó szénfüst csak a vastüdejű angolnak lehet ínyére; de nekem nem kell olyan didergős klíma, mely mindig a gőzök fátyolával takarja el látásomat és savanyú füstjével fojtogatja torkomat. Közölték a magyar lapok is bizonyos Chandler Róbert tanár számítását az angol világvárost borító füst súlyáról, mely naponkint 6000 métermázsa kőszénnek felel meg, melynek elégetéséből az a füst származik. Nevezett tanár arra az eredményre jutott, hogy az ekként elégett és elfüstölt kőszénnek értéke évente 45 millió márkára rúg. Ehhez számít még 6 milliót tisztogatási költségre és 40 milliót mint annak a kárnak ekvivalensét, melyet ez a füsttömeg egy év alatt okoz. Kerek számban tehát London kéményei egy év alatt 90 milliócskát füstölnek el. Ami a tisztogatási költségeket illeti, abban sok igazat mondott a füstös elméletekkel bíbelődő

ıdós tanár. Sehol sem kellett annyit mosatnom, mint ɔndonban. Volt nap, hogy kétszer is tisztát kellett ıltanom, s estig a képem is olyan szenes lett a sok ısttől, mintha a kéményseprők céhében foglalatos-ɔdtam volna. De a szót sem érdemlő csekély kel-metlenségnek véget vetett a következő nap. Július)-én útban valék Ostende felé.

liképek a művelt Nyugatról, 1890.)

ALVINCZY SÁNDOR

tól adódik a megállapítás: festőnk megmaradt munkái átlagon felüli művészi tehetséget és kultúrát árulnak el.

Melegh Gábor főleg Bécsben festett, ahol „keresett miniatűrfestő", de dolgozott Versecen is. Forrásaink szerint három ízben tartózkodott huzamosabb ideig szülővárosában: 1820-ban, 1823-ban és 1827-ben, s ott festőként, rajztanárként működött, alighanem a végleges megtelepedés reményében.

Minden híradás arról tudósít, hogy a 19 éves festőnövendéknek már 1820-ban műterme volt Versecen. Sajnos, minden kísérletünk, hogy a műterem helyét legalább megközelítőleg lokalizáljuk, kudarcba fulladt. A fehértemplomi körzeti levéltárban nem találhatók a korabeli telekkönyvek, adókönyvek, amelyek alapján a szülőházra, e esetleg az ott levő műteremre következtetni lehetett volna, de foghíjasok a magisztrátus jegyzőkönyvei is.

A verseci múzeumban a neve majdnemhogy ismeretlen. A helytörténeti kiadványok szerzői megdöbbentően tájékozatlanok. A *Temes megye monográfiája* csak azt írja róla, hogy „Versecen élt, Olaszországban meghalt. Brocky Károly tanítója volt". Milleker Bódog 1886-ban kiadott várostörténetében pedig ennyit jegyez Meleghről: „Apja századunk első évtizedében hivatalnokoskodott a verseci szolgabíróságnál, mint esküdt. A fiú mint képíró jeleskedett, sajnos, hogy szerencsétlen halállal múlt ki, vízbe fulladván Olaszországban." Ez az utóbbi személynevét is N-ként, azaz ismeretlenként jelöli. Az újabb kiadású helytörténeti munkák még ennyit sem közölnek.

Melegh Gábor első hosszabb otthoni tartózkodásának emlékét csak az a két kisebb méretű portré őrzi, amely Dessewffy Antal verseci szolgabírót, a későbbi temesi alispánt és nejét, Kappauer Zsuzsannát ábrázolja fiatal házas korukban, 1820 körül. A képmásokat 1908-ban fiuk, a csanádi érsek hagyta végrendeletileg a temesvári múzeum képtárára.

Az 1823. évből már sokkal több a híradás, de ezek sem korabeli források, hanem az Angliába szakadt híres temesvári festő, Brocky Károly életét és munkásságát feltáró kutatások melléktermékei.

Pesty Frigyes lapjában, a Delejtűben, már 1860. június 26-án közölte, hogy a temesvári id. Brocky Károly borbélymesternek, a bánsági selyemgyártást és rizstermesztést meghonosító olasz telepesek leszármazottjának és a fehértemplomi Paulics Katalinnak 14 éves fia műtermi oktatásban részesült, mégpedig „Melegh verseci születésű magyar festész által, ki maga is már széphírű művész volt".

A fiatal mester és a még fiatalabb tanítvány találkozásának körülményeit Szentkláray Jenő írta le legrészletesebben az 1907-ben megjelent, *Brocky Károly festőművész élete* című könyvében. „1823-ban húsvét ünnepére – közli Szentkláray – Versecre ment rokonai, a Paulics család látogatására. Versecen összebarátkozott az ottani megyei esküdtnek, Melegh Jánosnak 22 éves fiával, Melegh Gáborral, ki mint műkedvelő már némi sikerekkel tudott dicsekedni. (Melegh ekkor már befejezte a bécsi művészeti akadémiát. K. Z. megjegyzése). Brocky mintegy fél évet töltött Melegh műtermében, ki őt az olajfestészet és a színvegyítés technikájába igyekezett beavatni . . ."

Tőle tájékozódhatunk Melegh életfonalának tragikus megszakadásáról is. „1835 tavaszán . . . – írja –, Triesztben . . . fürdés közben a tengerbe fulladt", s közli azt is, hogy értesülései Böhm Lénárt történésztől, Fehértemplom monografusától és polgármesterétől származnak. Ez az adat került később a lexikonok szócikkeibe is.

Melegh Gábor nagy hatásáról, a két fiatalember együttműködésének eredményéről Lajta Edit már sokkal többet mond két kiadásban is megjelent Brocky-monográfiájában. „Melegh Gábor a század első felének talán egyetlen mestere – írja –, akinek festői karaktere rokon vonásokat mutat Brockyéval. Fölényes rajzkészsége, finom színkezelése egyedül közelítette meg Brocky festészetét. A Melegh Gáborral való találkozás tudatosíthatta Brockyban a művészpálya fontosságát, ő ösztönözhette a további módszeres tanulásra."

Ebből az időből Brocky Károlynak egy zsengéje maradt fenn: a verseci temető egy síremlékéről készült, háttérben a verseci hegyekkel. A festmény ugyancsak a temesvári múzeumba került.

KALAPIS ZOLTÁN

FESTŐK NYOMÁBAN

(Képzőművészeti riportok, tanulmányok)

Fejes Lántóval és ciklátjával tisztelettel, megbecsülésel, és köszönettel a sok-sok segítségét

Budapest, 1990. V. 23.

FORUM KÖNYVKIADÓ